

УДК 82-32
3-91

Михайло ЗУБРИЦЬКИЙ

ПСИХОЛОГІЗМ СОЦІАЛЬНИХ НОВЕЛ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

У статті подано аналіз новелістичної творчості Василя Стефаника, розкрито її психологізм, акцентовано, зокрема, на соціальному тлі новел із сільського життя. Вказано на майстерність зображення письменником важкої праці селян у II пол. XIX – на поч. XX ст.

Ключові слова: *новела, психологізм, сільське життя, важка праця, Василь Стефаник, соціальне тло.*

Постановка проблеми. Наприкінці XIX – на початку XX ст. на літературну арену виходить ціла група талановитих письменників. Вони поєднали у своїй творчості прогресивність ідейних позицій із новаторством форми. І. Франко так писав про них: “Переважно хлопські сини з походження, соціалісти з переконання, молоді письменники взялися малювати те життя, яке найбільше знали – сільське життя. Соціалістична критика суспільного ладу давала їм вказівки, де шукати в тім життю контрастів і конфліктів” [22, 35].

Ці шукачі нового, маючи за взірць І. Франка, прагнули знайти відповідь на питання як полегшити долю нужденних братів-гречкосіїв. Значний вплив на розвиток літератури окресленого періоду мали передові віяння світової літератури, а саме “дух часу” – дух свободи та бажання перемін.

Реалізм Кобилянської, Коцюбинського, Мартовича, Стефаника, Марка Черемшини та інших прогресивних письменників уособлював новий етап у розвитку критичного реалізму. Ці письменники писали здебільшого новели й були, по суті, творцями

соціально-психологічної новели в українській літературі. Досліджуючи внутрішній світ людини, вони спиралися в основному на розвиток науки, зокрема природознавства та психології. В їхніх творах відчувається поглиблення інтелектуалізму.

Уся творчість Василя Стефаника насичена психологізмом, відчуттям неминучості людського життя на землі. Після смерті матері (1 січня 1900 р.), письменник переживав депресію: “Я тепер нічого не роблю, цілий день і половину ночі я пригадую маму. Я знаходжу у цих спогадах стільки гарного і пречудного, стільки великого і глибокого, що мені ні науки, ні людей, ані цілого світу не треба. Бо до кінця мого життя є чим жити. Наробилася коло мене, набідилася. А тепер я для неї працюю. Мої чувства і моя фантазія лишень на її послугі. Я так довго буду працювати, аж її гріб замкну у своїй голові та й тогди вона буде мати найкращу могилу” [19, 216].

Про Стефаника та його новелістичну майстерність написано чимало. Вагоме місце займають літературно-критичні праці І. Франка, що вийшли ще за життя письменника, у яких, зокрема, наголошено: “Що визначає всі його оповідання, сильніші і слабші, довгі і короткі, обік сильного, як океан глибокого чуття, що тремтить у кожному слові, чується у кожній рисочці, то се власне той несхибний артистичний такт, який велить все і всюди задержати міру. Стефаник абсолютний пан форми” [22, 124 – 125]. Окрім того, слід назвати також статті Лесі Українки, Івана Труша, художньо-меморіальну повість В. Косташука [6]. Однак проблема психологізму в новелістичній спадщині Василя Стефаника потребує ґрунтовного опрацювання. Цим питанням свого часу займалися С. Крижанівський [8], В. Лесин [9], І. Ковалик [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У післявоєнний час творчість В. Стефаника досліджували О. Білявська [3], І. Ковалик [6], С. Крижанівський [8], В. Лесина [9, 10, 11, 12], І. Проценко [16], а нещодавно – Т. Біленко [2], М. Зубрицька [5]. Серед розвідок стефаникознавства варто виокремити дослідження Н. Жук “Василь Стефаник. Літературний портрет” [4], у якому Василь Стефаник постає як митець психологічної новели. Мова його творів проаналізована у статті І. Ковалика й І. Ощипко “Художнє слово Василя Стефаника. Матеріали до словопоказчика до новел В. Стефаника” [6]. Не можна оминати увагою й дослідження

В. Косташука “Володар дум селянських” [7], де новеліста зображено передусім як людину – громадянина, патріота рідного краю, люблячого батька. У публікаціях В. Лесина [9; 10; 11; 12] усебічно схарактеризовано його творчу лабораторію й визначено місце в українській літературі кінця XIX – поч. XX ст. Т. Біленко [2] акцентує на тому, що слово митця було тим модусом, який увиразнював реалізм його творів, а тому важливе для творчого портрету письменника. Аналізу онтологізації смерті у творчості В. Стефаника присвячена стаття М. Зубрицької [5], у якій наголошено, що поняття “смерть” для нього було не тільки природнім, але й соціальним фактором, котрий поглиблював трагедію не лише його персонажів, але і його як людини.

Леся Українка у статті “Малорусские писатели на Буковине” так пише про Василя Стефаника: “Всі нариси Стефаника просякнуті тим животворним духом співчуття автора до своїх персонажів, який надає неповторний колорит художнім творам і якого не може приховати навіть сама об’єктивна форма ...; герої п. Стефаника пасивні або інертні, але вони повні такого живого, захоплюючого страждання, перед яким неможливо залишатися спокійним” [22, 122].

Цю сторону творчої манери письменника відзначив також І. Франко у праці “Українська (руська) література”: “... всі його новели насичені глибоким, зворушливим ліризмом, який розбуджує найпотаємніші струни людського серця. Твори Стефаника, завдяки цьому ліризму, вже своїми першими реченнями викликають у читача своєрідний ніжний настрій. При цьому у Стефаника нема ні сліду афектації, фальшивої сентиментальності, чи то риторичних прикрас” [20, 51].

Степан Крижанівський у праці “Життя і творчість В. Стефаника” вказує на такі особливості індивідуальної манери письменника:

- а) стислість і лаконізм,
- б) ліризм,
- в) драматизм [8, 28].

Видатний український художник Іван Труш високо цінував новелістику Василя Стефаника. Особливо йому імпонувала надзвичайна живописність мови письменника, його блискуча майстерність, вміння скупими лаконічними фразами досягати вишуканості образу, художнього колориту. “... Він є у літературі

таким визначним живописцем, що заслуговує, щоби присвятити цій сторінці його творчості окрему увагу” [14, 118].

Мета статті – осмислити психологізм творів Василя Стефаника, розкрити їх трагізм, художню експресію; відзначити вплив творчості новеліста на українську літературу загалом.

Матеріалом для узагальнень послуговували новели, які були написані Стефаником протягом 1897 – 1900 рр. Тематично їх можна поділити так:

- 1) новели про рекрутчину (“Виводили з села”, “Стратився”);
- 2) про еміграцію та швидке зубожіння народних мас (“Камінний хрест”, “Мамин синок”, “Осінь”, “З міста ідучи”, “Сон” та інші);
- 3) про породжувані соціальними причинами сімейні трагедії (“Сама самісінька”, “Кленові листки”, “Скін”, “Катруся”, “Новина” тощо);
- 4) про перетворення селян у пролетарів – безземельних бідаків – і про перші яскраві прояви класової боротьби на селі в нових соціальних умовах (“Синя книжечка”, “Палій”, “Суд”, “Лист”, “Комісар староства і дідич”).

“Писати я почав дуже рано, ще в гімназії...” [13, 309].

Спочатку це були сатиричні оповідання (їх Стефаник писав разом із Лесем Мартовичем). Писав він і публіцистичні твори, і прозові мініатюри-поезії в прозі. У чернівецькій газеті “Праця” 1897 р. з’явилися його перші новели. Вони й принесли Стефаникові повагу сучасників і заслужену славу талановитого письменника. Протягом 1899 – 1901 рр. він видав три збірки новел, а саме: “Синя книжечка” (1899), “Камінний хрест” (1900), “Дорога” (1901). На цьому, власне, і закінчується перший період творчості В. Стефаника.

Як згадувалося, смерть матері важко вплинула на молодого письменника, він на п’ятнадцять років відійшов від літературної творчості через важкий депресивний стан. 1916 р. Стефаник відновлює літературну діяльність.

Війна, розруха, смерть дорогої дружини важким тягарем лягла на плечі письменника. Якщо взяти усе це до уваги, можна ствердити, що у його творах постійно домінують мінорні трагічні тони, мотиви смерті. Так, стара Митриха з новели “Осінь”

звертається до Бога з проханням: “Боже, Боже, не тримай мі більше на світі, бо видиш, що нема як жити”.

Герої Стефаникових новел двояко сприймають феномен смерті, їх умовно можна поділити на два типи: на тих, хто безпосередньо зазнає впливу смерті, відчуває її наближення, і тих, хто спостерігає за процесом вмирання. Спільним для обох типів є те, що смерть залишається таємницею, чимось незнаним.

Тема рекрутчини, з якої почав свою новелістичну творчість В. Стефаник, в українській усній народній творчості та літературі була не новою і завжди актуальною. “Загальновизнано, що новаторство Стефаника насамперед виявилось не у виборі тем, а в методі розкриття їх” [9, 69].

Перша новела своєрідної діалогії про рекрутчину “Виводити з села” починається зловісним пейзажем: “Над заходом червона хмара закаменіла. Довкола неї зоря обкинула свої біляві пасма, і подобала та хмара на закервавлену голову якогось святого” [21, 35].

Письменник знаходить надзвичайно точні слова, вирази, які з вражаючою силою передають настрої батьків, які проводжають свого єдиного сина до війська. У всіх настроїв похмурий, наче на похоронах. Усі впевнені, що якщо Николай Чорний і повернеться, то – калікою.

Червоне проміння осіннього сонця, що заходить, падає на обстрижену голову рекрута і людям здавалось, що та голова, що тепер буяла у кервавім світлі, то має впасти з пліч, – десь далеко на цісарську дорогу [21, 35].

Похоронним голосінням звучать слова матері: “А ти ж на кого нас покидаєш?”. Вона в горі б’ється головою об одвірок, батько “впав на віз і трясся, як лист”, сестри заломили руки, заливалися слізьми сусіди.

Особливого значення автор надає деталі. Велику тугу матері передає її “бліде, як крейда” обличчя.

Інша новела – “Стратився” – розповідає про те, що Николай Чорний (таке трагічне прізвище, як доля селянина), не витримавши знущання у війську, повісився. Автор не розповідає про те, як мучився та страждав Николай в австрійській армії, – на це є лише окремі натяки. У новелі глибоко розкриваються переживання старого батька, до якого дійшла вістка про смерть сина й який їде до міста, щоб поховати його. Горе батька не має меж – він

втратав єдину надію й опору в житті [9, 77]. Точними, лаконічними фразами Стефанік передає трагедію старого батька і тим самим викликає протест проти суспільства, яке спричинилося до загибелі молодої, красивої, сильної та працьовитої людини.

Новели “Виводили з села”, “Стратився” розпочали цикл антивоєнних творів В. Стефаніка, які з’явилися під час Першої світової війни.

Наприкінці XIX ст. на Західній Україні, а також у деяких інших країнах селяни у пошуках заробітків змушені були покидати рідні краї та шукати кращої долі за кордоном. Щороку багато сімей виїжджало до Канади, США, Аргентини, Бразилії. Передові уми того часу виступали зі спеціальними дослідженнями про причини, характер і розміри еміграції. На цю тему писали українці Леся Українка, І. Франко, М. Павлик, поляки Г. Сенкевич, Марія Конопніцька.

У цей час Стефанік виступає з новелою “Камінний хрест” (1899), якою й акумулює глибину тих переживань, які переживала Галичина наприкінці XIX – поч. XX ст. Варто відзначити, що у героя цієї новели був прототип. Це – Стефан Дідух, котрий жив у рідному селі Стефаніка. Але герой “Камінного хреста” – не фотографія чи копія людини, це типовий образ селянина-емігранта.

Іван Дідух має найгірший у селі клаптик поля на високому горбі, але наполегливо працює: удобрює, копає, засіває та збирає урожай. Він дбайливо доглядає своє поле: “Іван бив палі, бив кілля, виносив на ньому тверді клуки трави і обкладав свою частку довкола, аби осінній і весняний дощі не споліскували гною і не занесли його в яруги. Вік свій збув на тім горбі” [21, 77].

У другому розділі Стефанік зображає прощальне гуляння Івана перед від’їздом до Канади. Він усе продав і запросив односельчан до себе. Це найбільш трагічний момент у житті Дідуха. Важкий психологічний стан селянина письменник передає за допомогою порівняння з каменем, якого вода викотила на берег. Вона довго гнітила камінь, але тепер він (камінь) дивиться на живу воду та сумує, що не гнітить його тягар води, як гнітив від віків. “Глядить із берега на воду, як на утрачене щастя” [21, 79].

Так і Іван дивиться на свої минулі нещастя, і вони здаються йому радістю в порівнянні з тим, що його чекає.

Чужина видається йому могилою. Він заживо поховав себе й на успадкованому горбі ставить камінний хрест із вибитими на ньому іменами. Письменник надає цій деталі великого ідейно-художнього навантаження.

Це оповідання було гостро сприйнято сучасниками. Ольга Кобилянська писала в листі до В. Стефаника, що вона плакала над долею Дідуха: “Страшенно сильно пишете Ви. Так якби-сте витесували потужною рукою пам’ятник для вашого народу... Гірка, пориваюча, зкровавлена поезія Ваша, ... котру не можна забути” [7, 76]. Побіжно цієї теми Стефаник торкався також у новелах “Кленові листки”, “Мамин синок”, “Осінь”.

Тему зубожіння селянських мас письменник відобразив у новелах “З міста йдучи”, “Сон”, “Лист”, “Підпис” тощо.

Особливе місце у творчості Стефаника займають діти. Їм він присвятив свої найліричніші твори: “Кленові листки”, “Лан”, “Новина”, “Похорон”, “Катруся” тощо.

Діти завжди приносили у сім’ю радість, щастя. День народження дитини – свято для батьків. Але коли нема що їсти, у що вдягнутися, то поява ще одного рота в сім’ї сільських злидарів приносить лише горе. Батьки проклинають дитину, шкодують, що хвороби обминають їхню хату та діти не вмирають. У “Кленових листках” (1900) письменник надзвичайно сильно передає настрій заробітчанина Івана, якому жінка в самі жнива народила ще одну дитину, а сама важко захворіла.

Новела нагадує маленьку психологічну драму на чотири дії, де все розставлено на свої місця.

Іван скликав кумів на хрестини, частував їх сякою-такою горілкою та скаржився на свою долю та на своїх дітей. Він з ранку до вечора працює на багатих, а вночі йде молотити собі, доки втома не звалить. А зранку – знову робота у багатих.

Він чітко уявляє собі майбутнє своїх дітей. Вони підуть у найми до багатих, будуть страждати, щось украдуть і потраплять до “арешту”. “Очі його запалились, і в них появилася страшна любов до дітей...” [21, 147].

На наступний день Іван, залишивши хвору жінку, пішов на роботу. Вона дала дітям їсти, а сама лежала біля них на підлозі. Вона була “марна і клала камінь під груди. По чорнім, нечесаним волоссі спливала мука і біль, а губи зціпилися, аби не кричати”

[21, 147 – 148]. Художньо переконливо В. Стефаник зобразив поведінку дітей біля хворої матері. Перший варіант новели називався “Мужичка”, у якій мати корчилася в муках, а діти їли борщ і “билися ложками по чолі”. Коли мати попросила найстаршого шестирічного Семенка колихати Василька, той пообіцяв і одразу ж утік із хати. Але його вчинки були психологічно не вмотивованими і малоймовірними. Тому письменник докорінно змінив цю частину новели. У “Кленових листках” діти, оглядаючись на матір, що мучилася, “обідали на землі, обливали пазухи і шелестіли ложками” [21, 147]. Поївши, Семенко слухняно, з гордою думкою про те, що “дорослий” “все бігав, все робив, що мати казала” [21, 148]. Задумується він і над тим, що буде з ним, коли виросте. Уявляє себе на службі, йому перуть сорочки, він матиме капелюшок і буде красивим. Семенко спокійний та розсудливий, але йому хочеться побавитися. Його увага ще мимовільна. Поведінка по-дитячому безпосередня, міркування наївні [12, 12].

Іван перед тим, як іти на роботу, спорядив свою жінку на смерть: він обіклав її зеленими вербовими галузками, зробив і залишив Семенкові свічку, щоб засвітив і дав умираючій матері до рук.

Закінчується новела розмовою помираючої матері з Семенком і її піснею. Вона (мати) просить свого старшого сина оберігати менших дітей, любити та допомагати їм. А потім, щоб заспокоїти найменшого, заспівала. “У слабім, уриванім голосі виливалася її душа і потихоньки спадала на дітей і цілувала їх по головах. Слова тихі, невиразні говорили, що кленові листочки розвіялися по пустім полю, і ніхто їх позбирати не годен, і ніколи вони не зазеленіють. Пісня намагалася вийти з хати і полетіти в пуге поле за листочками...” [21, 151].

Своєрідним продовженням “Кленових листків” є новела “Новина” (1899). У її основі – дійсний факт, що стався восени 1898 р. у селі Трійця. Бідняк – удовець Михайло, жажливо бідуючи з дітьми, вирішує їх утопити: меншу втопив, а старша – Катруся – випросилася.

“Новина” – це не зовсім газетна замітка про конкретну подію, яка трапилася у конкретному місці. Це майстерний соціально-психологічний твір мистецтва. Факт лише примусив

письменника звернути увагу на цей бік людського життя. Зміна імен батька та дівчинки, місця події надає написаному узагальненого значення.

Стефанік-новеліст ніколи не ставив собі за мету підготувати читача до події, яка відбудеться, розв'язки твору. Він не розгортає подій у строгій часово-причинній послідовності, а зразу ж, з перших рядків уводить читача в курс подій. Новеліст часто починає свою оповідь з кульмінації чи розв'язки.

У його новелах виразно простежується фольклорна стихія, деякі з них ("Катруся", "Похорон", "Межа") за своєю структурою нагадують голосіння. На Покутті збереглося багато фольклорних традицій, де смерть і народження пов'язані в один цикл. Досить згадати новелу М. Черемшини "Грушка", у якій яскраво зображено сцену забави молоді коло мертвого тіла Ілашки. З одного боку – жалоба та сум у хагі, а з іншого – сміх і забава в сінях. У Стефанікових творах наявні циклічні елементи космосу: народження, розвиток, вмирання, у яких присутнє єднання світла та темряви, миттєвості й вічності, трагізму і життєрадісності. На думку М. Бахтіна [1], у високорозвинених суспільствах ці праобрази смерті зазнають поділу, де єдність часу розпадається. Стефанікові герої не бояться смерті, вона є буденним елементом їхнього життя.

Так, у новелі "Ангел" стара Тимчиха з якимось супокоем і внутрішнім провітлінням чекає наближення смерті. Розімкнула свою скриню та вибирала одяжу. Придивлялася, чи не сплісніла, чи міль не наплодилася:

– Всего-м собі налагодила д'смерті. Як старий помер, то лиш дощок на деревище купили. Ей, де, коби і мене так файно ховали. Вже-м ті, старий, поховала, як газду. Виймала червоні чоботи.

– Лиш раз обувані. Небіжчик вже перед смертев був на ярмарку та й купив. На, каже, Насте, аби-с мала на смерть ... Мене старий добре постарав. Коби так усіх. Лиш не дайте бабі без свічки умерти. Я так коло старого страждувала ночами, що лиш один Бог знає, але таки не вмер без свічки.

Але повернемося до "Новини". Вона з розв'язки і починається: "В селі сталася новина, що Гриць Летючий утопив у річці свою дівчинку. Він хотів утопити і старшу, але випросилася" [21, 71].

А вже після розв'язки автор дає глибоке соціальне та психологічне вмотивування того, що сталося.

Після смерті жінки Гриць дуже бідував. Він “не міг собі дати ради з дітьми без жінки” [21, 71]. Він знає, що попереду в дітей такі самі злидні. Тому він вирішує їх потопити, бо жити так далі було неможливо. В. Стефаник майстерно передає страждання батька. У його (батька) внутрішній мові з'являються здрибнілі слова з пестливим забарвленням (“дрібненькі кісточки”). Враження Гриця від спостереження за змарнілими, висушеними дітьми автор передає одночасним вживанням літоти і гіперболи [9, 148]. Перед смертю Гриць нагодував дітей посоленою картоплею, одягнув на них драпочки. Кожна деталь, кожне слово нагадує про злиденне становище сім'ї. Настає вирішальний момент. Він місячної ночі йде лугом до річки. Зупинившись на горі, побачив освітлену місяцем ріку і здригнувся, “... блискуча ріка заморозила його, а той камінь на грудях став ще тяжчий” [21, 72]. Нерви у Гриця напружені вкрай. Спускаючись з дому до ріки, він “скреготав зубами, аж гомін лугом розходився, і чув на грудях довгий огневий пас, що його пік у серце і в голову” [21, 72]. Біля самої ріки Гриць побіг, боячись, що йому не вистачить сил втопити дитину. Добігши, “борзенько” взяв Доцьку і з усієї сили кинув у воду” [21, 72]. Після цього “йому стало легше”. І зразу ж пояснює собі свій вчинок. Гандзуся випросилася і батько пустив її. Він знає, що дочці буде дуже тяжко жити, але відпускає її. Дає Гандзусі паличку, щоб відігнала собаку. Після цього йде до міста заявити властям про свій вчинок. У Стефаника Гриць виступає не як деспот, а навіть ніжний, люблячий батько.

Важкий психологічний стан Гриця дуже вдало переданий за допомогою такої деталі: чоловік увійшов босими ногами у воду і “задеревів”. Холодна вода, яка стала могилою для молодшої дочки, нагадала йому про те, що він вчинив. І Гриць, шепчучи молитви, повертається до берега і йде до моста.

Діти бідняків, трохи підрісши, йшли у найми. Долю такої дівчини-наймита Стефаник змалював у новелі “Катруся”.

Зубожіння селян ставало все більшим. Воно перетворювало їх із дрібних власників у людей, що не мають нічого, крім своєї робочої сили, тобто у нуждарів.

Доля селянина Антона з “Синьої книжечки” нагадує долю Миколи Трача з оповідання І. Франка “Сам собі винен”. Тут маємо змогу порівняти двох письменників, дві манери писання. І. Франко досить докладно описує людей, обстановку, розгортає події в часовій послідовності. Для Стефаніка основна не сама подія, а ті переживання, що нею викликаються [9, 173].

Новеліст зразу ж знайомить читача з головним персонажем твору, причому робить це дуже стисло, за допомогою прямої мови Антона. Із того часу, коли в нього померла жінка та двоє хлопців, він почав пити. Антон усе пропив, а тепер продав і хату, щоб назавжди піти з села “на край світа”. Письменника найбільше цікавить саме оцей болісний момент повного й остаточного розриву селянина зі своїм класом і перехід у пролетарі.

Новела дуже схожа на драму, у якій лише одна діюча особа. Це своєрідна новела – монолог, що починається після короткого авторського вступу. Цей монолог п’яного Антона зрідка переривається вказівками на ті жести, котрими супроводжуються слова. Це своєрідні прозові ремарки.

Внутрішній стан персонажа досить добре передається за допомогою його мови. Говорить Антін короткими, уривчастими фразами, окремі слова розтягує чи обриває. Мова позбавлена логіки, наявна хаотичність. Це показує, що у нього важкий психологічний стан.

У Стефаніка переважають затуркані, забиті персонажі. Але письменник у перший період своєї творчості писав не лише про сліпу покору та відчай. У ряді творів новеліст зображує спроби боротьби селян проти визискувачів. Це можна побачити в таких творах, як “Палій”, “Суд”, “Лист” та “Комісар староства і дідич”.

Серед цих творів особливо виділяється новела “Палій” (1900). У її основі лежить дійсний факт, про який Стефанік пізніше написав: “А я добре пам’ятаю старого Федора з “Палія” – і він таки підпалив Курочку, бо сам мені признався” [9, 184]. Спочатку була написана драма, але вона не сподобалася авторові. Драму він знищив і написав оповідання.

Образи панів ми знаходимо у Тараса Шевченка (“Слепая”), Івана Нечуя-Левицького (“Микола Джеря”), Івана Франка (“Борислав сміється”), Михайла Коцюбинського (“Fata morgana”) тощо. Але в усіх творах на першому плані – протиріччя між селянином і

поневолювачем чи робітником та підприємцем. У Стефаніка ж – між сільськими злидарями і багачами. У його попередників головною була сама подія; у нього ж на першому плані не підпал і пожежа, а те, як зародилося, розвивалося та визріло у трудяги Федора бажання підпалити масток визискувача Курочки й пустити димом плоди своєї багаторічної важкої праці [9, 187].

Оповідання “Палій” має своєрідну побудову. Зовнішніх подій у ньому майже немає, подаються вони переважно через спогади і переживання головного персонажа. Зав’язка твору – конфлікт між старшим наймитом Федором і багачем Андрієм Курочкою. Наймит приходиться до багача позичити трохи грошей на відрібок, бо не мав чобіт. Але Курочка відмовляє йому в роботі та погоджується дати два леви (“може якось відтрутить”), при цьому сказавши, що той йому більше не потрібен і нехай іде собі шукати легшої роботи у шинкаря чи пана. Зневажливе ставлення та образливі слова багача вразили Федора. Він пішов від Курочки у великому гніві, не взявши грошей. Так зароджується основний конфлікт твору.

Уже вдома, лежачи в ліжку, Федір уявляє собі працю в шинкаря, де він доглядає його дітей, а “вони тягають за чупер, плюють у лице” [21, 120]. Ця картина змінюється іншою, ще страшнішою: Федір став жебраком і, тамуючи сором, просить у церкві милостину. Тоді йому примарилося, що він підпалює стодолу багача. Так виникає перше підсвідоме бажання помститися багачеві, який винен у його стражданнях.

Варто зазначити, що Стефанікові не властиве послідовне викладення подій, – він іде за логікою переживань персонажа твору. Перед очима Федора проходить усе його життя з юних літ.

Поневіряння Федора біля свиней весною наступного року змушує його повернутися до своєї попередньої думки про підпал. Протистояння між Федором і Курочкою під час виборів досягає кульмінації. Коли останній побив наймита на людях, Федір (за однією з рукописних редакцій твору) “обтирав долонею кров і шептав: “Тепер, небоже, камінь вода!” [9, 191]. І вночі масток Курочки запалав. Так наймит помстився кривдникові, бо інших форм боротьби з визискувачем не знав.

Протестанта, борця за народну справу зобразив Стефанік у новелі “Лист” (1897). Боротьбу селян проти поміщиків-визискувачів

за допомогою страйку зображено у новелі “Комісар староства і дідич” (1902).

У *висновках* важливо наголосити, що Василь Стефаник був одним із важливих представників української літератури кінця XIX – поч. XX ст. Він схилився до модернізму, що був наскрізь реалістичним.

Новеліст здебільшого малює подію чи переживання персонажів у момент найвищого психологічного напруження. При цьому письменник зовсім не вживає довгих описів побуту, зовнішньої обстановки. У цьому – лаконізм новел Стефаника.

Із погляду лірики, він більше поет, аніж прозаїк. Ще Марко Черемшина зазначав, що Стефаник не пише новел, а переживає їх. Картини смерті, голоду, злиднів займають у його новелах головне місце. У них (новелах) ми знаходимо поєднання трагізму навколишньої обстановки, дійсності з нахилом до трагічного в характері самого митця.

Один із сучасників Василя Стефаника, російський письменник Максим Горький у листі до Івана Касаткіна вказував на драматизм його новел: “Гадаю, я не ображу вас, якщо порекомендую прочитати оповідання галицького письменника Стефаника, – прочитайте, ви побачите, як коротко, сильно і страшно пише ця людина” [20, 134].

Новели В. Стефаника – народний біль, плач над власною долею. Як слушно відзначає Дмитро Павличко, твори письменника – “це монологи з прикметами голосінь. Все відбувається так, ніби той, хто вмер, або той, хто чує в собі печать смерті, свої дитини чи матері, оскаржує одночасно соціальну кривду, людську слабкість і минуцність. Слова, порівняння, синтаксис – усе тут мусить бути правдиве, а мірою правди виступає життя і сама образна мова народу” [15, 42].

Його новелам не властива прямолінійність і часова послідовність подій. Вона могла починатися відразу з кульмінації чи розв’язки. Після цього, як правило, йде зображення психологічного стану героя, наводяться мотиви того чи того вчинку. У Стефаника немає тих довгих експозиційних описів, які і в Івана Нечуя-Левицького чи Панаса Мирного готували читача до розуміння конфлікту твору. Замість докладного портрета персонажа, Стефаник подає

якусь характерну деталь, яка підкреслює чи вказує на психологічний стан героя або його соціальне становище.

На місці описів природи у Стефаніка є лише вказівка на якусь характерну ознаку пори року чи частини дня, яка викликає переживання в персонажа. Проте в новелах усі компоненти взаємопов'язані, взаємозумовлені та “зцементовані” у гармонійну цілість.

Сучасний літературознавець Марія Зубрицька так говорить про творчість Василя Стефаніка: “... увічне людське існування через смерть, щоб знову його відродити у новому вимірі. Він вербалізує негацію світу, щоб відтворити його у слові” [5, 214].

На нашу думку, проблема психологізму у творчості В. Стефаніка далеко не вичерпана. Не завадило б висвітлити співпрацю покутського майстра з представниками польської літератури, зокрема С. Пшибишевським, В. Морачевським, В. Орканом. Важливо детальніше дослідити проблему “Стефанік і діти. Ретроспектива дитячих образів у новелістиці митця”.

Література

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики / М. Бахтин. – М., 1975. – 504 с.
2. Біленко Т. Слово як модус і реалізм у творчості В. Стефаніка : філософський аспект / Т. Біленко // Покутська трійця й літературний процес. – Матеріали наукової конференції. – Дрогобич, 2001. – 426 с.
3. Білявська О. Принцип наукового видання творів В. Стефаніка / О. Білявська // Питання текстології. Вип. 1. – К. : Наукова думка, 1968. – С. 243 – 301.
4. Жук Н. Василь Стефанік. Літературний портрет / Н. Жук. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1960. – 96 с.
5. Зубрицька М. Онтологізація смерті у творчості Василя Стефаніка / М. Зубрицька // Незнайомо антологія української “жіночої” прози та есеїстики другої половини ХХ – поч. ХХІ ст. – Л. : Літературна агенція “Піраміда”, 2005. – 600 с.
6. Ковалик І., Ощипко І. Художнє слово Василя Стефаніка. Матеріали до словопокажчика новел В. Стефаніка / І. Ковалик, І. Ощипко. – Л. : Видавництво Львівського університету, 1972. – 103 с.
7. Костащук В. Володар дум селянських / В. Костащук. – Л. : Книжково-журнальне видавництво, 1959. – 184 с.
8. Крижанівський С. Життя і творчість Василя Стефаніка. Стенограма лекцій / С. Крижанівський. – К. : Знання, 1950. – 31 с.

9. Лесин В. Василь Стефаник – майстер новели / В. Лесин. – К. : Дніпро, 1970. – 331 с.
10. Лесин В. Василь Стефаник і українська проза кінця XIX ст. Конспект лекцій спецкурсу / В. Лесин. – Чернівці, 1965. – 85 с.
11. Лесин В. Післявоєнна творчість Василя Стефаника. Конспект лекцій спецкурсу / В. Лесин. – Чернівці, 1965. – 53 с.
12. Лесин В. Творчість Василя Стефаника / В. Лесин. – Л., Видавництво Львівського університету, 1965. – 14 с.
13. Матеріали до вивчення історії української літератури. – К., 1961. – Т. IV. – 506 с.
14. Островський Г. Соратники / Г. Островський // Жовтень. – 1972. – С. 118.
15. Павличко Д. Слово про Василя Стефаника / Д. Павличко / Співець знедоленого селянства. – К. : Дніпро, 1974. – С. 42 – 47.
16. Проценко І. Вивчення творчості Василя Стефаника / І. Проценко. – К. : Радянська школа, 1979. – 112 с.
17. Співець знедоленого селянства / Збірник документів і матеріалів до відзначення 100-річчя з дня народження В. Стефаника. – К. : Дніпро, 1974. – 198 с.
18. Стефаник В. Повне зібрання творів : у 3-х т. – Т. I Новели / В. Стефаник. – К., 1949. – 369 с.
19. Стефаник В. Повне зібрання творів: у 3-х т. – Т. II Автобіографічні твори, поезії в прозі, публіцистика, незакінчені твори і переклади / В. Стефаник. – К., 1953. – 223 с.
20. Стефаник В. Повне зібрання творів : у 3-х т. – Т. III Листи / В. Стефаник. – К., 1954. – 329 с.
21. Стефаник В. Твори / В. Стефаник. – К. : Дніпро, 1964. – 552 с.
22. Українка Леся. Українські письменники на Буковині / Леся Українка // Зб. “Василь Стефаник у критиці та спогадах”. – К. : Дніпро, 1970. – 482 с.
23. Українка Леся. Малорусские писатели на Буковине / Леся Українка. Про літературу. – К. : Держ. в-во худ. л-ри, 1955. – С. 122.
24. Франко І. З останніх десятиліть XIX віку. ЛНВ. Т. 15. Кн. 9. – Л., 1901. – С. 112 – 132.

Зубрицкий Михаил. Психологизм социальных новел Василия Стефаника. В статье дан анализ новеллистического творчества Василия Стефаника, раскрыт его психологизм, в частности, акцентируется на социальном фоне новелл из деревенской жизни. Подчеркнуто мастерство в изображении писателем тяжелого труда крестьян во II пол. XIX – нач. XX века.

Ключевые слова : новелла, психологізм, селянська життя, важкий труд, Василь Стефаник, соціальний фон.

Zubrytskyi Mykhailo. Psychologism of social novels of Vasyl' Stefanyk. In the article, the analysis of V. Stefanyk's novels is presented, their psychological footing is elucidated, and, in particular, their background of the rural life scenes is underlined. Stefanyk's artfulness of depicting rural life scenes and hard peasant labour in the end of the 19th – beginning of the 20th centuries is underlined.

Key words: novelette, psychologism, rural life, hard labour, Vasyl' Stefanyk, social background.